TARİHİN PEŞİNDE
-ULUSLARARASI TARİH ve SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ-
Yıl: 2019, Sayı: 22
Sayfa: 345-363

THE PURSUIT OF HISTORY
-INTERNATIONAL PERIODICAL FOR HISTORY AND SOCIAL RESEARCH-
Year: 2019, Issue: 22
Page: 345-363

SELÇUKLU TARİHİNİN KRONOLOJİ PROBLEMLERİNE BİR ÖRNEK: SELÇUK BEY'İN CEND'E GÖÇ TARİHİ MESELESİ*

Sefer SOLMAZ**

Öz

Türklerin İslâmî devrede kurdukları en önemli devletlerden birisi Selçuklulardır. Ancak bu önemli Türk devletinin ilk dönemleri ile ilgili kaynaklarda yeteri kadar bilgi yoktur. Olan bilgiler de birbirleriyle oldukça çelişkilidir. Bunun nedeni de bu dönemle ilgili çok fazla çağdaş kaynağın olmaması, olanların çoğunun günümüze gelememesidir. Ayrıca Selçuklular ile ilgili bilgilerin onlardan sonraki yüzyıllarda yazılan kaynaklardan alınmak zorunda kalınmasıdır. Bu kaynaklarda da Selçukluların ataları ve onların faaliyetleri hakkında hem son derece sınırlı hem de çok farklı bilgiler söz konusudur. Selçukluların soy kütüğünde yer alan ancak hakkında çok fazla bilgi olmayan, olanlarının birbirlerinden oldukça farklı olduğu kişilerden birisi de devlete adı verilen Selçuk Bey'dir. Özellikle Selçuk Bey'in Cend'e göç tarihleri kaynaklarda farklı şekillerde verilmiştir. Verilen bu tarihler Selçuk Bey'in doğum ve ölüm tarihleri ile birlikte onun Müslüman olma tarihi, hatta çocuklarının doğum tarihleri ile ilgili de ihtilafların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Burada Selçuk Bey'in Cend'e göç etme tarihleri ele alınarak olayların gelişim seyri de göz önünde bulundurulmak suretiyle onun doğum, Müslüman olma ve ölüm tarihleri realist bir temele oturtulmaya çalışılacaktır. Özellikle burada Selçuk Bey'in Cend'e göç tarihleriyle Müslüman olma tarihleri arasındaki uyum ve uyumsuzluklar ortaya konularak Cend'e göç tarihi ile ilgili bir sonuca ulaşılmak suretiyle Selçuklu Tarihi'ndeki bu önemli kronoloji probleminin aydınlatılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Selçuk Bey, Cend, Selçuklular, Oğuz Yabgu Devleti, Yenikent

---

* Bu çalışma, *Uluslararası Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri Sumpozyumu*'nda (4-6 Nisan 2019) sunulan, ancak yayımlanmayan "Selçuklu Tarihinin Kronoloji Problemlerine Bir Örnek: Selçuk Bey'in Cend'e Göç Tarihleri" adlı bildirinin genişletilmesiyle üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/Türkiye.
ssolmaz@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3581-1028
Makalenin Gönderilme Tarihi: 27.08.2019
Makalenin Kabul Tarihi: 30.09.2019
Makalenin Yayınlanma Tarihi:25.10.2019
Makalenin Türü: Araştırma

AN EXAMPLE OF THE CHRONOLOGICAL PROBLEMS OF SELJUK HISTORY: THE MATTER OF SELJUK BEG'S IMMIGRATION DATE TO JAND

Abstract

The Great Seljuk Empire was one of the essential states established by Turks during the Islamic Period. However, there is not sufficient information about the early periods of that important Turkic State in the sources. On the other hand, available information in these sources is contradictory. The reason for this is that there were insufficient contemporary sources, and also most of the existing ones could not reach to the present day. In addition, information about Seljuks had to be obtained from sources written after them in the following centuries. The information about the antecedents of the Seljuks and their activities was rather limited and contradictory. Seljuk Beg, after whom the state was named, was one of the people who was included in the bloodline of the Seljuks but with little information. Also the information about him in the sources was contradictory. Seljuk Beg's immigration date to Jand was given rather differently. Those different dates led to controversies about Seljuk Beg's birth and death dates, the date he became a Muslim, even his children's birth dates. In this study, Seljuk Beg's immigration dates to Jand will be analyzed, and taking the course of events into consideration, his birth, his becoming a Muslim and his death dates and also his children's birth dates will be examined on realistic ground. Especially the aim is to solve the important chronological problem of Seljuk History revealing the consistencies and inconsistencies related to the dates of Seljuk Beg's immigration to Jand and his becoming a Muslim.

Keywords

Seljuk Beg, Jand, Seljuks, Oghuz Yabgu State, Jankent

GİRİŞ

Selçukluların atalarının içlerinde yaşadığı "Oğuzlar", X. yüzyıla gelindiğinde Hazar denizinden başlayarak doğuya doğru Seyhun'un (Sirderya) orta bölgesindeki "Fârâb (Karacuk) ve İsbicâb'a (Sayram)" kadar uzanan bölgelerde ve buraların kuzeyinde yer alan geniş bozkırlarda yaşamakta idiler. Daha ziyade hayvancılıkla geçinen Oğuzların, içlerinde Yenikent (Yengikent) ve Cend'in[1] de bulunduğu birtakım şehirleri vardı. X. yılın başlarında Oğuzlar, kışlık başkentleri Yenikent olan devletlerini kurdular. Oğuzlar Devleti'nin başında Yabgu adı verilen bir yönetici bulunuyordu[2].

Oğuzların Kınık boyuna mensup olan[3] Selçukluların ataları, Cend'e göç etmeden önce Oğuzlar Devleti'ne bağlı[4] olarak Yenikent'te[5] (Yengikent) yaşamaktaydılar. Selçuk Bey'in babası "Temür yalığ-Demir yaylı"[6] unvanı[7] taşıyan Dukak, Oğuzlar Devleti'nde nüfuzlu bir kimse idi. Kendisi son derece "yiğit, ileri görüşlü ve tedbirli bir kişi olup"[8] Yabgu'dan sonra devlet idaresindeki en önemli kişi Dukak idi[9]. Hatta kaynaklarda devlet işlerinde kendisine akıl danışılan bir kişi olarak nitelendirilmektedir[10]. Oğuz Yabgusu Dukak'a danışmadan devlet işlerinde bir karar almazdı[11]. Buna rağmen Yabgu, İslam ülkelerine[12] veya suçsuz bir Türk taifesine[13] karşı sefere çık-

---

1 Cend şehri bugünkü Kazakistan sınırları içinde, Seyhun'un aşağı kısmının sağ tarafında olup şu anda mevcut olmayan Oğuzların üç önemli şehrinden birisidir. Abdülkerim Özaydın, "Cend", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 359.

2 Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İstanbul 2013, s. 38-39, 42-43.

3 Kâşgarlı Mahmûd, *Dîvânü Lügâti't-Türk*, çev., uyar., düzen., Şeçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser, İstanbul 2005, s. 354; Sadruddîn Ebu'l Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, Ankara 1999, s. 1-2; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't Tevârih*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul 2014, s. 70; M. Fuad Köprülü, *Türkiye Tarihi Anadolu İstilâsına Kadar Türkler*, Haz. Hanefi Palabıyık, Ankara 2005, s. 182; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1993[4], s. 54.

4 M. F. Köprülü gibi çok erken tarihte (1923 yılı) kaleme aldığı *Türkiye Tarihi* adlı eserinde (s. 182) Dukak'ın "Uygur Devleti tebaasından" olduğunu söylemektedir.

5 İslam coğrafyacılarının eserlerinde Yenikent'in adı "el-Karyet el-Hadîse" (el-Karyetü'l-Hadîse) olarak geçmektedir. Bk. İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul 2014, s. 389; İbn Rusteh, *el-A'lâk el-nefise*, nşr. M.J. de Geje, Leiden 1892, s. 92'den aktaran Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1988[2], s. 42; İdrîsî, *Nüzhet el-müştâk fî ihtirâk el-âfak*, Köprülü Ktp. nr. 955, vr. 218[a]'dan aktaran, Şeşen, *İslam Coğrafyacıları*, s. 103. İranlılar ise Yenikent'e "Dîh-i Nev" diyorlardı. Bk. V. V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 192.

6 Turan, *Selçuklular*, s. 55. O. Turan bu eserinde (s. 55-56) bu unvanın kaynaklarda Türkçe "Temür-yalığ", Farsça "Saht-kemân" ve Arapça "Kavsü'l-hadîd" şeklinde kaydedildiğini ancak bu ifadelerin aslında "Demir yay" anlamına geldiğini, bu unvana "-lı, li" sahiplik ekinin verilebilmesi için Arapça ve Farsça karşılıklarının başına bir "Sahib" kelimesinin getirilmesi gerektiğini söylemektedir.

7 Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbâr*, s. 1; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih,* çev. Abdülkerim Özaydın, C. 9, İstanbul 1991, s. 361; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi tarihi Haleb (Seçmeler). Selçuklular Tarihi*, Çeviri Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim, Ankara 1989, s. 20; Muhammed b. Hâvendşah b. Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-safâ,* çev. Erkan Göksu, Ankara 2015, s. 11; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme*, C. I, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, s. 1. Osman Turan ("Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", Belleten, IX/33, Ankara 1945, s. 314) yayın "unvanlar arasında yer almasın"nın "onun bir hâkimiyet sembolü olarak telakki edilmesinden" ileri geldiğini söylemektedir.

8 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, aynı yer. Ayrıca bk. Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme*, aynı yer.

9 İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1972, s. 6.

10 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil,* C. 9, s. 361; Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbâr* s. 1.

11 Mîrhând, *Ravzatu's-safâ*, s. 12-13; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme*, C. I, s. 1.

12 Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbâr*, s. 1; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 9, s. 361; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme*, C. I, s. 1-2.

13 Mîrhând, *Ravzatu's-safâ,* s. 13.

mak istedi. Ancak bunu haber alan Dukak sert sözler söyleyerek, Yabgu'nun bu kararına karşı çıktı. Yabgu da bu duruma oldukça öfkelendi ve ikisi arasında münakaşa başladı. Sonuçta kılıcını çeken Yabgu, Dukak'ı yüzünden yaraladı. Buna karşılık veren Dukak da gürzü ile Yabgu'nun başına vurdu ve onun yaralanarak attan düşmesine neden oldu. Bu kavga, devlet erkânının ve komutanların huzurunda yapılmıştı. Yabgu, kendisine karşı işlediği bu suçtan dolayı[14], Dukak'ın yakalanarak öldürülmesi emrini vermesine rağmen, kimse bunu yerine getirmedi. Araya giren devlet ileri gelenleri her ikisini de teskin ettiler. Bir süre sonra yapılan bir şölende Yabgu ile Dukak kucaklaşarak birbirleriyle barıştılar. Bu olaydan sonra Dukak'ın ünü her tarafa yayıldı, devlette saygınlık ve itibarı daha da arttı[15]. Bu olaya rağmen "devlet işlerindeki yeteneği ile sivrilen" Dukak, "Oğuz Yabgusu'nun en güvendiği kişilerden biri " olup, "ömrünün sonuna kadar" Yabgu'ya hizmet etmiştir[16].

I. SELÇUK BEY VE CEND'E GÖÇ NEDENLERİ

Kaynaklarda Dukak'ın sadece Selçuk adlı bir oğlundan söz edilmektedir[17]. Dolayısıyla onun Selçuk'tan başka bir çocuğu olup olmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tek evlat olan Selçuk da, aynen babası Dukak gibi üstün liderlik vasıfları taşımaktaydı. Dukak'ın ölümünden sonra Selçuk'un bu vasıfları Oğuz Yabgusunun da dikkatini çekmiş ve genç yaşta olmasına rağmen onu Oğuzlar Devleti'nde sübaşılık[18] (ordu komutanlığı) görevine getirmiştir. Şüphesiz ki, onun erken yaşlarda bu göreve atanması üstün liderlik vasıflarından ileri gelmektedir[19]. Nitekim Selçuk da babası gibi devlette nüfuz ve kudret sahibi olmuştur ki, onun bu kudreti ileride

---

14 Ergin Ayan,"Selçuklu'nun İslamı Kabulü", *Tarih ve Düşünce*, S. 61, Temmuz-Ağustos 2005, s. 39. Burada E. Ayan, Dukak'ın Yabgu'yu tokatlayarak bir suç işlemesine rağmen "herhangi bir cezaya maruz kalmaması, bu Oğuz reisinin ne kadar güçlü bir konumda olduğunu göstermektedir" (s. 39) şeklindeki değerlendirmesiyle onun Oğuzlar Devletindeki itibarını ve karizmatik durumunu ortaya koymaktadır.

15 Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbâr*, s. 1; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 9, s. 361; Mîrhând, *Ravzatu's-safâ,* s. 13-14; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme*, C. I, s. 2-3; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, C. I, Ankara 1991, s. 7-8.

16 Özgür Türker-Firdevs Özen, "Oğuznâme, Selçuknâme ve Meliknâme'ye Göre Selçuklu Hanedanı'nın Menşei", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 41, Bahar 2017, s. 340.

17 Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbâr*, s. 1; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 9, s. 361; Gregory Bar Hebraeus Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, C. I, Ankara 1987[2], s. 292; Mîrhând, *Ravzatu's-safâ*, s. 14; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel Selçuklular Tarihi*, C. I, haz. Ali Öngül, İzmir 2000, s. 2. Selçuk Bey'in ataları ile ilgili tartışmalar için bk. İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Âilesinin Menşei Hakkında¸* İstanbul 1955.

18 Sübaşı ile ilgili bilgi için bk. Akdllkadir Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler*, İstanbul 1988, s. 93; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988[4], s. 103-104,-106, 120; J. H. Kramers – [İbrahim Kafesoğlu], "Sü-Başı", *İA*, C. 11, Eskişehir 2003, s. 78-79; Mücteba İlgürel, "Subaşı", *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, ss. 447-448.

19 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil,* C. 9, s. 361; Müneccimbaşı *Câmiu'd-düvel*, C. I, s. 2-3; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 43; Mehmet Altay Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu I. İslamiyete Girmeden Önce Selçuklular. I. Oğuzlar Devleti ve Mahiyeti", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* XV/I-3, (1957), s. 103-104; Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Red. Hakkı Dursun Yıldız, C. 7, İstanbul 1992, s. 96.

Oğuz Yabgusu ile aralarının açılmasının ve Yenikent'ten göç etmesinin sebeplerinden birisidir[20].

Selçuk Bey, Oğuz Yabgunun yanında oldukça nüfuz kazandıktan sonra aralarını açacak olan şu hadise yaşanmıştır: Bir gün Selçuk Bey, Yabgu'nun sarayına[21] girdiği zaman Yabgu'nun hatununun, çocuklarının ve öteki devlet ileri gelenlerinin önünden geçerek Yabgu'nun yanına oturmuştur. Onun bu hareketi, başta Hatun olmak üzere, devlet erkânı tarafından saygısızlık olarak görülmüş[22] ve bu durumu hazmedemeyen Hatun, Yabgu'yu ona karşı kışkırtmıştır[23]. Selçuk Bey yanlarından ayrıldıktan sonra Hatun, Yabgu'ya:

"Bu oğlan daha şimdiden böyle küstah olmuş, haddini aşmıştır. Eğer bu durum bir süre daha devam ederse ve onun haşmet ve kudretinin esbâbı daha da artarsa, işin nereye varacağı bellidir"[24] demiş ve katledilmesi için *"Mülk akîmdir ve müşarekete tahammülü yoktur. Eğer Selçuk katledilmez ve ona ölüm kâsesinden tattırmaz isen senin için saltanat şarabının içimi saf olmaz ve devletinin sabahı açılmaz. Zira onun yakında senin mülkünden sürmesi ve helâkine çalışması muhakkaktır"*[25]

demek suretiyle onu Selçuk'a karşı tahrik etmiştir.

Selçuk Bey'in saygısızlık olarak adlandırılan bu hareketinin nedeni M. A. Köymen'e göre onun, Yabgu'nun zayıf mizacını bildiğinden dolayı kendisinin devletin başına geçme[26] isteğidir. Bu maksatla otoritesini sağlamlaştırmak ve orduda disiplini temin etmek için tedbirler almıştır. Askerler arasında kendisine bağlı pek çok kimse bulunmaktadır. Fakat onun hükümdar ailesine karşı takınmış olduğu bu tavır dolayısıyla, Yabgu ve devlet büyükleri Selçuk Bey'in aleyhine hareket etmeye başlamışlardır[27]. Oğuz Yabgusu'nun, Selçuk Bey'e karşı böyle bir tavır takınmasının bir başka nedeni onun her geçen gün durumunun güçlenmesi ve Yabgu'nun onu kıskanmaya başlamasıdır[28].

Selçuk Bey, Yabgu ile Hatun arasındaki konuşmalardan haberdar olunca Yabgu'nun kendisini öldüreceğini anlamıştır. Bunun üzerine Selçuk Bey,

---

20 Turan, *Selçuklular*, s. 66.

21 XV. yüzyıl müelliflerinden Mîrhând, "Selçuk bir gün Yabgu'nun evine girdi" ifadesiyle (*Ravzatu's-safâ,* s. 15) yabgunun ikametgâhını ev olarak ifade etmiştir.

22 Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 16; Tamara Talbot Rice, *Ancient Peoples and Places the Seljuks in Asia Minor*, ed. Glyn Daniel, Londra 1961, s. 26-27; trc. *Anadolu Selçuklu Tarihi*, çev. Tuna Kaan Taştan, Ankara 2015, s. 26-27; Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu", s. 105.

23 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 9, s. 361; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. I, s. 3.

24 Mîrhând, *Ravzatu's-safâ*, s. 15.

25 Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbâr* s. 2.

26 Omid Safi ("Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi", *Türkler*, C. 4, Ankara 2002, s. 589) Selçuk Bey'in Yabgu'nun yanına oturmasını onun "yabguluk sarayında yabgunun ailesinden daha belirgin bir mevki almaya teşebbüs" etmesi olarak değerlendirmektedir.

27 Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu", s. 105; aynı mlf., *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1989, s. 24.

28 Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 43.

maiyetinde bulunan 100 atlı, 15 bin deve ve 5 bin kadar koyun[29] ile beraber Oğuzların kışlık merkezi olan Yenikent'ten ayrılmıştır[30]. Abu'l-Farac'a göre Selçuk Bey, çobanlık etme bahanesi ile yola çıkmıştır[31]. Selçuk Bey, batıya doğru göç eden Türklerin oralarda barınamadıklarından haberdar olduğundan güney yönünü tercih etmiştir. Nitekim batıya göç edenlerin Batı ve Doğu Roma İmparatorlukları tarafından imha edildiği, güneydekilerin ise İslâm ülkelerinde Müslüman olarak daha kazançlı çıktıkları bilinmektedir. Bu sebeple İslâm hududunda[32] bir uc şehri olan Cend, onun için daha cazip gelmiştir. Aynı zamanda Cend, Oğuzlara karşı cihad sahasının içinde yer almaktaydı[33].

Görüldüğü gibi, M. A. Köymen'e göre Selçuk Bey'in Cend'e göç etmesinin nedeni; Oğuz Yabgusunu tasfiye ederek onun yerine Yabgu olma düşüncesini gerçekleştirmek istemesi, bunun üzerine Oğuz Yabgusu ile arasının açılması ve bundan dolayı onun Yenikent'i terk etmek zorunda kalmasıdır[34].

A. Cend'e Göçün Diğer Nedenleri

Aslında Selçuk Bey'in Cend'e göç etmesinin nedenleri hakkında araştırmacıların başka görüşleri de bulunmaktadır. Bunları kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

1. V. V. Barthold, kuzeydeki Kıpçakların Oğuzlara baskı yapması sonucunda Oğuzların bir kısmının (Selçuk ve Kınık boyu) güneye inmek zorunda kaldıklarını söylemektedir[35].

2. İ. Kafesoğlu, Oğuz Yabgu Devleti'nde Yenikent ve çevresindeki otlakların hayvan sürülerine yeterli gelmemesi[36] sonucunda Oğuzlardan bir grubun otlağı daha bol olan güneye indiklerini[37] ifade etmektedir[38].

---

29 Sencer Divitçioğlu (*Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*, İstanbul 1994, s. 60. Selçuk'un Cend'e göç ederken kaynaklarda yanında bulunduğu ifade edilen at sayısının yetersiz ve deve sayısının fazla, koyun sayısının ise yeterli olduğunu ifade etmektedir.

30 Mirhand, *Ravzatu's-safâ*, s. 15; Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 183; V. V. Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2010, s. 278; Osman Çetin, *Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Bursa 2015, s. 85.

31 Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 292.

32 Müneccimbaşı, (*Câmiu'd-Düvel*, C. I, s. 3) Selçuk Bey'in Cend'e göçünü "Dâru'l-harb diyarından İslâm diyarına geçti. İslâmiyet ve Müslümanlar'a komşu olma mutluluğuna erişti" şeklinde ifade etmektedir. A. Z. V. Togan (*Giriş*, s. 183) ise Cend şehrinin "Müslümanlarla meskûn" olduğunu söylemektedir.

33 Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 25.

34 Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 24.

35 V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, trc. Râgıp Hulusi Özdem, Yay. Haz. Kâzım Yaşar Kopraman-İsmail Aka, Ankara 2013[2], s. 93.

36 Osman G. Özgüdenli (*Turco-Iranica: Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2006, s. 48-49) "ayrıntısını kesin olarak bilemediğimiz bir hadiseden dolayı" Selçuk Beyin Cend'e göç ettiğini belirttikten sonra bu göçün yapılmasında "siyasi sebeplerin yanısıra otlak ve yer darlığı"nın da "bunda önemli rol" oynadığını (s. 49, dn. 52) ifade etmektedir.

37 O. Safi ("Oğuz Boyu", s. 589) otlak sıkıntısına değinerek "sürekli otlak arayışı içinde olmaları Selçukluları yeni topraklara sevk etmiş olabilir" şeklindeki ifadesiyle İ. Kafesoğlu'nun Selçuk Bey'in Cend'e göç nedeni ile ilgili görüşünü onaylamaktadır.

38 İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, C. 10, Eskişehir 2003, s. 355; aynı mlf., *Selçuklu Tarihi*, s. 8; aynı mlf., *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2014, s. 15. Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't tevârih*, s. 53-54; Ham-

3. A. Sevim'e göre, Oğuz Yabgu Devleti'nin güneyinde yani Türkistan'da bulunan Karahanlılar İslâmiyet'i kabul etmişlerdi. Bunu bilen Selçuk Bey, daha güneye inip orada ayrı bir siyasi organizasyon kurarak siyasi yönden güçlenmek istemiştir.

4. S. Divitçioğlu'nun bu konuda savunduğu görüş ise şöyledir: Oğuzlarda Yabgu'nun seçimle iş başına gelmesine rağmen, o dönemde Yabgu olan Yazır boyundan Baran, kendi sağlığında oğlu Ali Han'ı yerine veliaht olarak tayin etmiştir. Bu duruma karşı çıkan Selçuk Bey, Yabgu ile arası açılınca Cend'e gitmek zorunda kalmıştır. Bu görüşe göre; Selçuk Bey'in Cend'e göç etmesinin temelinde yatan sebep, "Oğuz siyasal yapısının geçirmekte olduğu kriz"dir[39].

II. SELÇUK BEY'İN CEND'E GÖÇ ETMESİ VE TARİHLERİ

Selçuk Bey, Oğuz Yabgusunun yanından ayrılarak kendisine bağlı boyu ile birlikte Seyhun nehrinin sol kenarında[40] yer alan Cend'e göç etmiştir[41]. Ancak bu göçün ne zaman yapıldığına dair kaynaklarda yeterli bilgiler bulunmamaktadır.

Kaynaklar ve araştırmalarda bu göçün 930-935, 960/961 ve 985 yıllarında[42] yapıldığına dair farklı tarihler verilmektedirler.

XIII. yüzyıl müelliflerinden İbnü'l-Esîr, 349/960-961 yılı olaylarını anlatırken "bu yılda Türklerden iki yüz bin oba İslâm dinine girdi" şeklinde bir bilgi vermektedir[43]. Bunu esas alan bazı modern araştırmacılar da aşağıda belirtileceği gibi Selçuk'un bu tarihte Cend'e göç ettiğini söylemektedir. Yine İbnü'l-Esîr, 432/1040-1041 olaylarını anlatırken Selçuk'un 107 yaşında[44] Cend'de vefat ettiğini ifade etmektedir[45].

XVII. yüzyılda yaşayan Müneccimbaşı, Selçuk Bey'in Cend'e göç tarihini 350/961-962 yılı olarak vermekte ve buna gerekçe olarak da, isim vermeden tarihçilerin 349/960-961 yılında Türklerden 200 bin çadır halkının Müslüman olduğunu söylediklerini dile getirmektedir[46].

---

dullâh Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2018, s. 342; Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, ed. Erkan Göksu, İstanbul 2015, s. 17.

39 Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya*, s. 58-59.

40 A. Özaydın'a göre ise Cend, Seyhun Nehri'nin sağ kıyısında yer almaktadır (Özaydın, "Cend", *DİA*, s. 359).

41 Salim Koca, (*Dandanakan'dan Malazgirt'e*, Giresun 1997, s. 44) Oğuz Yabgusunun, Selçuk Bey'in ayrılışını ciddiye almadığından onu takip etmeye gerek görmediğini ifade etmektedir.

42 S. G. Agacanov, (*Oğuzlar*, çev. Ekber N. Necef, Ahmet R. Annaberdiyev, İstanbul 2003, s. 261) A. Çuloşnikov'un Selçukluların Cend'e göç tarihini 955 yılı olarak verdiğini ifade etmektedir.

43 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça, C. 8, İstanbul 1991, s. 460.

44 A. C. S. Peacock (*Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu Yeni Bir Yorum*, çev. Zeynep Rona, İstanbul 2016, s. 47) İbnü'l-Esîr'i referans göstererek -eğer bir tashih hatası yoksa- Selçuk Bey'in 1117 yaşında öldüğünü söylemektedir. Hâlbuki İbnü'l-Esîr'de, (*el-Kâmil*, C. 9, s. 362) bu bilgi "Selçuk 107 yaşında Cend'de ölüp orada toprağa verildi" şeklinde geçmektedir.

45 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 9, s. 362.

46 Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. I, s. 3.

XIV. yüzyıl müelliflerinden Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, otlak darlığı ve sıkıntısı nedeniyle 375/985-986 senesinde Cend ismini zikretmeden Selçukluların Türkistan'dan Maveraünnehir'e geldiklerini söylemektedir[47].

A. 930-935 Yılı

M. A. Köymen, hayatını tehlikede gören Selçuk Bey'in memleketi terk etmeye karar verdiğini ve Oğuzların kışlık merkezi olan Yenikent'ten kaçıp, yine Oğuzların hâkimiyetinde bulunan, fakat İslam ülkeleriyle, ahalisi İslam olmayan Türk ülkelerinin birleştiği bir uc (sınır) şehri olan Cend'e 930-935 yıllarında geldiğini söylemektedir[48].

J.-P. Roux, Selçuk Bey'in Cend'e gelişi ile ilgili farklı bir tarih öne sürmektedir. Ona göre Kınık boyu "950'ye doğru" Cend bölgesine gelip "Seyhun ırmağının aşağı yakasının sağ kıyısına" yerleşmiştir[49].

B. 960 Yılı

O. Turan, 349/960 yılındaki 200 bin çadır halkının İslam dinini kabul etmesinin "tarihî bir dönüm noktası" olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra, Selçuk Bey'in Cend'e göç etmesini Müneccimbaşı[50] gibi bu toplu ihtida hareketiyle ilişkili görmekte ve bundan dolayı bu göç tarihini 960 yılı olarak kabul etmektedir[51].

İ. Kafesoğlu, Selçuk Bey'in muhtemelen 960'ı takip eden yıllarda Yenikent'ten ayrılarak Cend'e göç ettiğini kabul etmekte ve o da V. V. Barthold gibi bu olayı çok "mühim bir çağın başlangıcı" olarak görmektedir[52].

C. Alptekin, Selçukluların Cend'e göçü ve Selçuk Bey'in İslâmiyet'i kabulünün 960'lı yıllarda gerçekleştiğini söylemektedir[53].

A. Sevim ve E. Merçil, Selçukluların 960'larda Cend'e göç ettikleri ve burada Müslüman oldukları görüşünü dile getirmektedirler[54].

A. Özaydın, Selçuk Bey'in Cend'e göç tarihini 350/961 yılı olarak vermektedir[55].

C. Piyadeoğlu, Cend'e göç tarihini H. 350/ M. 960/961 kabul etmektedir. Göç nedenini ise Selçuk Bey'e karşı Hatun'un, Yabgu'yu kışkırtması olarak vermektedir[56].

---

47 Kazvinî, *Târih-i Güzide*, Öztürk trc. s. 342; Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, ed. Göksu, s. 17-18.

48 Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 24. Çağatay Uluçay (*İlk Müslüman Türk Devletleri,* İstanbul 2012, s. 53) da muhtemelen M. A. Köymen'den mülhem Selçuk Bey'in Cend'e 930-935 yıllarına göç ettiğini ifade etmektedir.

49 Jean-Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, İstanbul 2001, s. 251.

50 *Câmiu'd-Düvel*, C. I, s. 3.

51 Turan, *Selçuklular*, s. 66-67.

52 Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, C. 10, s. 355; aynı mlf., *Selçuklu Tarihi*, s. 8; aynı mlf., *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi*, s. 15.

53 Alptekin, "Büyük Selçuklular", s. 96.

54 Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 16. Erdoğan Merçil başka eser ve makalelerinde (*Müslüman-Türk Devletleri*, s. 43; aynı mlf., *Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)*, İstanbul 2005, s. 2; aynı mlf., "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *Türkler*, C. 4, Ankara 1992, s. 597) Selçuk Bey'in Cend'e göç tarihini 350/961 yılı şeklinde vermektedir.

55 Abdülkerim Özaydın, "Selçuk Bey", *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 364.

O. Safi, Selçuk ve ailesinin 960 yıllarında Cend bölgesine göç ettiğini ifade etmektedir[57].

C. Brockelmann, Selçuk Bey'in kabilesiyle beraber "970 yılına doğru" önce Cend'e, "daha sonra da oradan Buhara'ya kadar" ilerlediğini kaydetmektedir[58].

E. C. Bosworth, X. yüzyılın sonlarına doğru Cend'de önemli olayların meydana geldiğini ifade etmekte, Cend'e göç tarihinin muhtemelen X. yüzyılın ortalarında veya üçüncü çeyreğinde olabileceğini söylemesine rağmen bu konuda net bir tarih vermemektedir[59].

S. Koca, X. yüzyılın ikinci yarısından sonra Oğuzlardan biri Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara diğeri de güneyi tercih ederek Cend'e göç eden iki kütlenin olduğunu söylemektedir[60].

R. Grousset ise, 985 yılından önce Selçuk Bey'in, Kınık boyu ile birlikte Cend tarafına göç ettiğini bildirmektedir[61].

C. 985 Yılı

F. Sümer, 375/985-986 tarihini uygun bularak Cend'e göçün X. yüzyılın son çeyreğinde olduğunu ifade etmektedir[62].

S. G. Agacanov, Selçuk Bey'in Cend'e göçünün 980'lerde[63] veya X. yüzyılın sonlarında[64] gerçekleştiğini söylemektedir.

S. Divitçioğlu, *Tarih-i Güzide*'nin Selçuk Bey'in Cend'e göç etme tarihini 985 yılı olarak verdiğini söyleyerek, bu görüşü kabul etmektedir[65].

O. G. Özgüdenli, Selçuk Bey'in Cend'e göçünün H. 375/ M. 985/986 tarihinde yapıldığını ifade etmekte[66], bu göç tarihinin *"sağlıklı bir kronolojiye yerleştirebilmek oldukça zordur"* dedikten sonra araştırmaların;

"Oğuz Yabgu Devleti'nin X. yüzyılın sonlarına doğru çözümü gittikçe güçleşen ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığını ortaya" koyduğunu belirtmekte[67] ve

---

56 Cihan Piyadeoğlu, *Çağrı Bey, Selçuklular'ın Kuruluş Hikâyesi*, İstanbul 2011, s. 20; aynı mlf, *Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi*, İstanbul 2012, s. 33.

57 Safi,"Oğuz Boyu", s. 588.

58 Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Ankara 1992, s. 141.

59 C. Edmund Bosworth, "The Origins of the Seljuqs", *The Seljuqs*, Edinburgh 2012, s. 17, 19.

60 Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, s. 43.

61 Réne Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han, Timur*, çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul 1996, s. 153.

62 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları*, İstanbul 1999, s. 87. F. Sümer burada (s. 87, dn. 1) Hamdullah Müstevfî'nin eserinde "375 yılı Selçuklular'ın Türkistan'dan Mâveraun-nehr'e gelip Nûr-ı Buhara ve Sağd-ı Semerkand'da yurt tutmalarının tarihi olarak zikrediliyor. Fakat Selçuklular'ın adı geçen yerlere 1004 yılından sonra indiklerini biliyoruz" şeklindeki sözleriyle aslında *Târih-i Güzide*'de 375/985-986 yılının Selçukluların Mâverâünnehir'e göç tarihi olarak verildiğine ilk defa dikkat çekmiştir. Ancak F. Sümer, yine de 375/985-986 yılının Selçuk Bey'in Cend'e göç etme tarihi olabileceğini söylemektedir.

63 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 265. S. G. Agacanov, burada 992 yılında Selçuk Bey'in Cend'de olduğundan hareketle bu tarihte Cend'in Selçuklular tarafından ele geçirildiğinin anlaşıldığını, dolayısıyla bu olayların X. yüzyılın 80'li yıllarında meydana geldiğini tahmin ettiğini belirtmektedir.

64 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 262.

65 Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya*, s. 58.

66 Osman Gazi Özgüdenli, "Selçukluların Kökeni", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ankara 2014, s. 32.

67 Özgüdenli, "Selçukluların Kökeni", s. 30.

"Cend'de şartları yeniden gözden geçiren Selçuk, kendisine bağlı Oğuzlar ile birlikte İslâmiyet'i kabul etti. Bu hadiseyi Selçukluların Cend'e göç tarihi olan 375/985-986 yılı ile Arslan Yabgu'nun Sâmânîlere yardım için Mâverâünnehir'e gönderildiği 382/992 yılı arasına yerleştirmek mümkündür" [68]

biçiminde bir değerlendirme yapmaktadır.

P. B. Golden, Yabgu ile bozuşan Selçuk'un 985 yılında Seyhun nehri üzerindeki Cend'e kaçtığını ifade etmektedir[69].

A. C. S. Peacock, Selçuk Bey'in İslâm topraklarına X. yüzyılın sonlarına doğru ulaştığı görüşündedir[70].

Ö. S. Hunkan ise 992 yılında Selçuk Bey'in Cend'de bulunduğundan hareketle, onun bu yılda veya biraz önce Cend'i ele geçirmiş olabileceğini dile getirmektedir[71].

III. CEND'E GÖÇ TARİHLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

A. Cend'e Göç Tarihlerinin Kendi İçinde Değerlendirilmesi: Uyumlu

Kaynaklarda ve günümüz araştırmalarında Selçuk Bey'in Cend'e göç etme tarihleri 930-935, 960 ve 985 yılları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu 3 tarih kendi içerisinde ele alındığında oldukça tutarlı gözükebilir. Çünkü burada kendi başlarına verilen tarihler ve bu tarihlerin kendi içerisinde öne sürülen gerekçeleri bir hayli makuldür.

1. 930-935 Yılı

Yukarıda da belirtildiği gibi Selçuk Bey'in 930-935 yıllarında Cend'e göç ettiğini öne süren araştırmacı M. A. Köymen'dir. O, bu tarihlerde Selçuk Bey'in son derece dinamik ve enerjik olduğunu, artık iyice yaşlanan Oğuz Yabgusunun yönetiminin onu tatmin etmediğini Yabgu'yu indirip yerine kendisinin geçmek istediğini ancak bundan dolayı Oğuz Yabgusu ile araları bozulan Selçuk Bey'in, hayatını tehlikede görerek Cend'i terk etmek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Kaynaklarda verilen bilgilerde Selçuk Bey'in 100 yaşında[72] veya 100 yaşını geçtikten sonra vefat ettiği[73] belirtilmektedir. Araştırmalarda ise Selçuk Bey'in 1009[74], 1009-1010[75] yıllarında vefat ettiği

---

68 Özgüdenli, "Selçukluların Kökeni", s. 32.

69 Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çorum 2006, s. 256.

70 A. C. S. Peacock, *Selçuklu Devleti*, s. 44.

71 Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)*, İstanbul 2011, s. 209, dn. 1. Ö. S. Hunkan bu eserinde (s. 208-210) Selçuk ve maiyetinin 375/985-986 yılında Mavearâünnehr'e, yani "Nûr-u Buhârâ ve Soğd-u Semerkant taraflarına geldiklerini, Müslüman olduktan sonra da Cend tarafına giderek oraya yerleş-ti(tirildi)klerini (985-992) söylemektedir.

72 Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbâr*, s. 2.

73 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 9, s. 362; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. I, s. 4.

74 Özgüdenli, "Selçukluların Kökeni", s. 33; aynı mlf. *Selçuklular*, s. 50, 53;

75 Claude Cahen, "Le Malik-nameh et l'Histoire des Origines Seljukides", *Oriens*, II/1, (1949), s. 43-45.

ifade edilmektedir. Bu bilgiler esas alındığında her ne kadar kaynaklarda Selçuk Bey'in doğum tarihi ile ilgili bilgiye rastlanmıyorsa da onun doğum tarihi 900'lü yılların başları olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla Selçuk Bey'in Cend'e göç ettiği 930-935 yılları, aynı zamanda onun dinamik ve enerjik olduğu tarihlerdir. Çünkü insan ömründe otuzlu yaşlar kişinin fizyolojik ve psikolojik yönlerden zirvede olduğu dönemi ifade eder. Bu nedenle M. A. Köymen'in belirttiği gibi, 30-35'li yaşlarda olan dinamik ve enerjik Selçuk Bey'in Yenikent'ten Cend'e 930-935 yıllarında göç etmiş olması mümkündür.

2. 960 Yılı

Ortaçağ'ın en güvenilir tarihçilerinden birisi olarak kabul edilen[76] İbnü'l-Esîr, yukarıda da belirtildiği gibi, 349 yılı (960-61) olaylarından bahsederken, bu yıl Türklerden 200 bin obanın İslâmiyet'i kabul ettiğini söylemek suretiyle[77] Karahanlı coğrafyasında yaşayan Türklerin[78] toplu bir şekilde Müslüman olduklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla günümüz araştırmacılarının pek çoğu Selçuk Bey'in, Türklerin Müslüman olduğu 960 yılında Cend'e göç ettiğini ifade etmektedir. Hatta bu araştırmacılardan bazıları Selçuk Bey'in Cend'e göç ettiği 960 yılında veya hemen sonra Müslüman olduğunu belirtmektedir.

960 yılı Türklerden 200 bin çadır halkının topluca Müslüman olduğu tarihtir. Bu tarihte Selçuk Bey, İslam dünyasının olduğu güneye yani Cend'e göç etmiştir. Buradaki siyasi imkânları[79] yani konjonktürü çabuk kavrayan Selçuk Bey, maiyetiyle yaptığı istişare sonucunda İslamiyet'i kabul etmiştir[80]. Selçuk Bey'in Türklerin toplu olarak İslamiyet'i kabul ettikleri 349/960-61 yıllarında Cend'e göç etmesi ve hemen ardından Müslüman olması gayet makul ve tutarlı görülebilir.

3. 985 Yılı

Selçukluların 375/985-986 yılındaki bu göçleri ile ilgili bilgi XIV. yüzyıl müelliflerinden Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî'nin eserinde geçmektedir. Araştırmacıların birçoğu da bundan mülhem Selçuk Bey'in Cend'e 985 yılında göç ettiğini belirtmektedir.

---

76 Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr İzzeddin" *DİA*, C. 21, İstanbul 1999, s. 27.

77 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 8, s. 460.

78 İslamiyet'i kabul eden Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'dan sonra oğlu Baytaş Arslan Han döneminde Karahanlı coğrafyasında yaşayan Türklerin tamamı Müslüman olmuşlardır. Karahanlıların İslamlaşması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hunkan, *Türk Hağanlığı*, s. 97-109; Zekeriya Kitapçı, *İlk Müslüman Türk Hükümdar ve Hakanları*, Konya 1995[2], s. 238-259; aynı mlf., *Türk Boyları Arasında İslam Hidayet Fırtınası,* C. I, Konya 2000, s. 197-227; Sencer Divitçioğlu, *Nasıl Bir Tarih (Kök Türkler, Karahanlılar)*, İstanbul 1992, s. 136-14; Ekber N. Necef, *Karahanlılar*, İstanbul 2005, s. 199-208.

79 Turan, *Selçuklular*, s. 67.

80 Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 293.

Aslında Türklerin 960 yılında topluca Müslüman olmalarından sonra yaklaşık çeyrek asırlık bir süreç içerisinde Türkler arasında İslâmiyet oldukça yayılmış ve bu süreçte güneyde bir İslam dünyası oluşmuştur. Selçuk Bey de 985'lerde güneye yani Cend'e göç ederek, bu yeni oluşan İslam dünyasına yakın olmak istemiş olmalıdır. Nitekim Selçuk Bey, Cend'e geldikten hemen sonra İslamiyet'i kabul etmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi Selçuk Bey'in İslamiyet'i kabul ettiği tarihlerin 985-992 yılları arasında olduğu[81] ifade edilmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında Selçuk Bey'in Cend'e göç ettiği tarihlerle ilgili olarak 985 yılının en makul görüş olduğunu söylemek gerekir.

B. Cend'e Göç Tarihlerinin Birbirleriyle Karşılaştırılması: Çelişkili

Yukarıda Selçuk Bey'in Cend'e göç ettiği tarihler olarak 930-935, 960 ve 985 yıllarının verildiğini belirtmiş ve bunların kendi içlerinde tutarlı olduklarını söylemiştik. Ancak bu üç tarih birbirleriyle karşılaştırıldığında hiç de makul görünmemekte, aksine birbirleri arasında derin çelişki ve tutarsızlıkların olduğu fark edilmektedir. İşin ilginç yanı; bu üç görüşün kendi arasında karşılaştırıldığında makul olmaktan çıkması ve tutarsız hale gelmesidir.

1. 930-935 Yılı

Yukarıda da ifade edildiği üzere M. A. Köymen, Selçuk Bey'in Cend'e 930-935 yıllında göç ettiğini iddia etmektedir. Ancak kaynaklarda Selçuk Bey'in Cend'e geldikten sonra Müslüman olduğu[82] belirtilmektedir. Türklerin topluca Müslüman oldukları tarihin 960'lı yıllar olduğu[83] göz önüne alındığında, daha Türklerin topyekûn Müslüman olmadıkları 930-935 yıllında Selçuk Bey'in İslamiyet'i kabul etmesi çok tutarlı ve makul gözükmemektedir. Öyleyse Selçuk Bey'in Cend'e göç tarihi olarak kendi içinde makul görülen 930-935 yılları, 960 yılı ile karşılaştırıldığında tutarsız hale gelmektedir.

2. 960 Yılı

Kaynaklarda Selçuk Bey'in 100'lü yaşlarda Cend'de vefat ettiği ifade edilmektedir. Sadruddîn el-Hüseynî onun 100 sene yaşayarak Cend'de vefat ettiğini[84], İbnü'l-Esîr ve Müneccimbaşı ise 107 yaşında Cend'de hayatını kaybedip buraya defnedildiğini[85] söylemektedir. Bu bilgiler esas alındığında yukarıda işaret edildiği gibi, Selçuk Bey'in doğum tarihinin 900'lü yıllar olduğu söylenebilir. Selçuk Bey 960'larda Cend'e göç ettiğine göre, buraya geldiğinde onun 60 yaşlarında olması gerekir. Bu yaşlarda olan birisinin

81 Özgüdenli, "Selçukluların Kökeni", s. 32.
82 Abü'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 293.
83 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 8, s. 460.
84 Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbâr*, s. 2.
85 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 9, s. 362; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C. I, s. 4.

genç ve dinamik olması mümkün değildir. Hâlbuki 930-935 yıllarında Selçuk Bey'in Cend'e göç ettiği görüşüne göre; Selçuk Bey genç, dinamik olup Oğuz Yabgusuyla mücadeleyi göze almıştır. Ancak 60'lı yaşlarda olan birisinin böyle bir mücadeleyi göze alması çok fazla mümkün olmamalıdır. Öyleyse kendi içinde tutarlı görünen Selçuk Bey'in 960 yıllarında Cend'e göç ettiği görüşü, 930-935 yılları ile karşılaştırıldığında tutarsız hale gelmektedir.

Türklerin topyekûn Müslüman oldukları tarih 960'lı yıllardır. Yukarıda temas edildiği gibi, yaklaşık 20-25 yıllık bir süreçte bu yeni din Türklerin arasında iyice benimsenmiş, yaygınlık kazanmış Oğuz Yabgu Devleti'nin güneyinde İslam dünyası ortaya çıkmıştır. Bundan haberdar olan Selçuk Bey 980/985'li yıllarda güneyde bulunan Cend'e göç ederek dinî anlamda bu yeni oluşum ile komşu olmayı arzu etmiş olmalıdır. Çünkü o, Cend'e geldikten kısa bir süre sonra da İslam dinini kabul etmiştir. Türklerin 960'larda İslam dinini kabul etmelerinden sonra bu bölgelerde hemen bir Müslüman dünyanın oluşması mümkün olmamalıdır. Bunun için belki çeyrek asırlık bir süreye ihtiyaç duyulması gerekir. Bu itibarla Selçuk Bey'in Türklerin topluca Müslüman oldukları 960 yıllarında Cend'e göç etmesi kendi içinde makul olsa bile, güneyde bir İslam dünyasının oluşması için bir sürecin gerektiği 985 yılı ile karşılaştırıldığında ikinci defa tutarsız hale gelmektedir.

3. 985 Yılı

Yukarıda değinildiği gibi kaynaklarda Selçuk Bey'in 100 veya daha fazla yıl yaşadıktan sonra Cend'de vefat ettiği belirtilmektedir. Buna göre onun doğum tarihi 900 yıllarının başlarıdır. Selçuk Bey'in 985 yılında Cend'e göç ettiği esas alındığında onun buraya 85 yılında ayak bastığını söylemek gerekir. Ancak 85 yaşında birisinin gücü kuvveti yerinde, dinamik ve enerjik bir kişi olması mümkün değildir. Bu yaşlarda birisi için ancak pîr-i fani ifadesi kullanılabilir. Ancak Selçuk Bey'in 930-935'lerde Cend'e göç ettiğini öne süren görüş, aynı zamanda onun Oğuz Yabgusu ile bir mücadeleye girdiğine de dikkat çekmektedir. Fakat 85 yaşlarında olan birisinin Yabgu ile mücadele etmek için harekete geçmesi imkân dâhilinde görülmemelidir. Bu duruma göre; Türklerin Müslüman olmasından sonra Oğuzların güneyinde İslam dünyasının oluşabilmesi için çeyrek asırlık bir sürecin geçmesi gerekir. Bu görüş göz önüne alındığında Selçuk Bey'in Cend'e göç ettiği tarih olarak verilen 985 yılı kendi içinde makul kabul edilebilir. Ancak Selçuk Bey'in genç ve dinamik olduğu ve onun Oğuz Yabgusunun yerine geçmek için mücadeleye atılmayı göze aldığı 930-935 yılları ile karşılaştırıldığında 985 yılı makuliyetini kaybetmektedir.

SONUÇ

Aslında Selçuk Bey'in Cend'e göç ettiği tarihler olarak verilen 930-935, 960 ve 985 yılları arasında olayların gelişim seyri de göz önüne alındığında en makul olan tarihin 985 yılı olduğunu söylemek gerekir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi Karahanlı coğrafyasında yaşayan Türkler, Satuk Buğra Han'ın İslam dinini kabul etmesinden bir süre sonra oğlu Baytaş Arslan Han döneminde topluca bu dini benimseyip Müslüman olmuşlardır. Dolayısıyla Oğuzların güneyindeki bölgelerde bir İslam hâkimiyeti söz konusudur. 985 yılına kadar aradan çeyrek asırlık bir zaman geçmiş ve Oğuzların güneyinde İslam dünyası oluşmaya başlamıştır. Bunu bilen Selçuk Bey de Oğuz Yabgusu Baran ile girdiği mücadeleyi kaybedince umumi Türk göç istikameti olan batıya doğru değil de, güneye inerek 985 yılında Cend'e göç etmiştir. Nitekim Selçuk Bey, buradaki konjonktürü çabuk fark ederek yaptığı istişare sonucunda maiyetiyle birlikte Müslüman olmuştur.

Kaynaklarda Selçuk Bey'in 100 yaşlarında Cend'de vefat ettiği iddia edilmektedir. Bu iddia esas alındığında onun doğum tarihi 900 yılının başlarıdır. Ancak Cend'e göç tarihi 985 yılı olarak kabul edildiğinde Selçuk Bey'in buraya geldiğinde 85 yaşlarında olması gerekir. Yenikent'te, Oğuz Yabgusuyla mücadele eden genç, dinamik enerjik bir Selçuk Bey profilinin çizildiği göz önüne alındığında, onun 85 yaşlarında Cend'e göç ettiğini kabul etmek makul ve mümkün değildir. Öyleyse her ne kadar kaynaklarda bilgilere rastlanmıyorsa da Selçuk Bey'in doğum tarihini X. yüzyılın ortalarına yani 940/945 yıllarına almak gerekmektedir. Onun doğum tarihi 940/945 yılları olarak kabul edildiğinde Selçuk Bey'in 985 yılında Cend'e göç ettiği ve bu sıralarda 40'lı yaşlarda olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu yaşlar, Selçuk Bey'i dinamik ve enerjik tutacak, Oğuz Yabgusuyla mücadele de dâhil, her türlü güçlüğe göğüs gereceği yaşlardır.

Selçuk Bey'in doğum tarihinin 900'lerden 940/945'li yıllara çekilmesi gerektiği onun oğullarının ve torunlarının yaşları göz önüne alındığında da yine son derece makul görünmektedir. Selçuk Bey'in büyük oğlu olan Mîkâil, Cend'e göçten bir süre sonra genç yaşında[86] bir sefer veya kale kuşatması sırasında[87] şehit düşmüştür[88]. Mîkâil'in hangi tarihte doğduğu, kaç yaşında ve hangi yılda şehit düştüğü ile ilgili kaynaklarda bir bilgi yoktur.

---

86 Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1984, s. 38.

87 Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ,* s. 20. Burada Mîrhând, Mîkâil'in şehit edilişini: "İlig Hân'ın kaçmasından bir müddet sonra Selçuk bir kalenin muhasarasıyla meşgul oldu. Mikâil, hisârın fethi için çok çaba sarf ediyordu. O esnâda kazâ ve kader elinden bir ok, onun ölümcül yerine isâbet etti ve Azrâil'in pençesinden canını kurtaramadı" şeklinde anlatmaktadır. M. A. Köymen (*Büyük Selçuklu*, C. I, s. 32) ise, Mîrhând'ın verdiği bu bilgiyi, Mîrhând "Mikâil'in 992'den sonra öldüğünü yazıyor. Ona göre Karahanlı hükümdarının kaçışından sonra bir kalenin kuşatılması sırasında ölmüştür ki, yanlışlığı meydandadır" şeklinde eleştirmektedir.

88 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 9, s. 362; Köymen, *Büyük Selçuklu*, C. I, s. 331-32; Agacanov, *Oğuzlar*, s. 264; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 16; Özgüdenli, *Selçuklular*, s. 51.

Ancak Mîkâil'in küçük oğlu Tuğrul Bey'in 455/1063 yılında[89], 70 yaşında vefat ettiğini biliyoruz[90]. Öyleyse Tuğrul Bey'in doğum tarihi 993 yılıdır[91]. Bu bilgiye göre; Mîkâil, 993 veya bunu takip eden birkaç yıl içinde[92] vefat etmiş olmalıdır. Mîkâil'in gazalara katıldığı göz önüne alınarak 25-30'lu yaşlarda hayatını kaybettiği düşünülecek olursa, onun doğum tarihi 960-965 yıllarında olabilir. Mîkâil, Selçuk Bey'in en büyük oğlu olduğuna göre, babası Selçuk Bey'in 20'li yaşlarda evlendiği düşünüldüğünde Selçuk Bey'in doğum tarihini 940/945 yılları olarak kabul etmek oldukça makul görünmektedir.

Oğuzlar Devleti'nde sübaşı olan Selçuk'un, Oğuz Yabgusu ile girdiği mücadele ve bunun sonucunda Cend'e göç etmesi, burada İslam dinini kabul etmesi ve gayrimüslim soydaşlarına karşı gazalara başlaması sonucu ünü yayılmış ve böylece devletlerarası ilişkilerde kendine yer bulmuştur. Bu tarihî olaylar silsilesi, torunu Tuğrul Bey'in yaşından hareketle, babası Mîkâil'in ölüm ve doğum tarihlerinin yaklaşık olarak tespit denemesi; Selçuk Bey'in 940/945 yıllarında doğmuş, 985 yıllarında da Cend'e göç etmiş olabileceğini göstermektedir.

---

89 Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs-sudûr ve âyet-üs-sürûr*, C. I, Çev. Ahmed Ateş, Ankara 1999², s. 110; Bündârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra* nşr. M. Th. Houtsma Leiden 1889; Çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Ankara 1999², s. 24; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-talab* s. 10; Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-âyân'da Selçuklular*, Seçme, Terc. Değerlendirme Ali Sevim, Ankara 2011, s. 116; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, Öztürk trc. s. 345; Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, ed. Göksu, s. 30

90 Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbâr*, s. 15; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 41; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 316; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 142; Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 346.

91 Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey*, Ankara 1986, s. 9. M. A. Köymen bir başka çalışmasında (*Büyük Selçuklu*, C. I, s. 32) Tuğrul Bey'in doğum tarihinin 987 yılı olduğunu ifade etmektedir. F. Sümer, ("Tuğrul Bey", *DİA*, s. 344). Tuğrul Bey'in doğum tarihini 385/995 yılı olarak kaydetmektedir. A.C. S. Peacock (*Selçuklu Devleti*, s. 44) ise Tuğrul Bey'in "380/990-385/994 arasında bir tarihte" doğduğunu söylemektedir.

92 C. Cahen ("Le Malik-nameh", s. 43) Mîkâil'in 385/994 yılından sonra öldüğünü ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

I. Kaynaklar

-Abû'l-Farac, Gregory Bar Hebraeus, *Abû'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987².

-Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, C. I, Haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

-Bündârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra* nşr. M. Th. Houtsma, Leiden 1889; Çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999².

-er-Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Râhat-üs-sudûr ve âyet-üs-sürûr*, C. I, Çev. Ahmed Ateş, Ankara 1999².

-Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân),* Ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

-Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

-İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, trc. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.

-İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi tarihi Haleb (Seçmeler): Selçuklular Tarihi*, Çeviri Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

-İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, Çev. Abdülkerim Özaydın, C. 9-10, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

-İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, Çev. Ahmet Ağırakça, C. 8, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

-Kâşgarlı Mahmûd, *Dîvânü Lügâti't-Türk*, Çev., Uyar., Düzen. Şeçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005.

-Mîrhând, Muhammed b. Hâvendşah b. Mahmûd, *Ravzatu's-safâ*, Çev. Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

-Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel Selçuklular Tarihi*, C. I, haz. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2000.

-Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't tevârih*, Çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

-Sadruddîn el-Hüseynî, Ebu'l Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lügal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

-Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zamân fi târîhi'l-âyân'da Selçuklular*, Seçme, Terc. Değerlendirme Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

-Şeşen, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988².

II. Araştırmalar

A. Kitaplar

-Agacanov, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, Çev. Ekber N. Necef, Ahmet R. Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2003.

-Barthold, V. V., *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
-Barthold, V. V., *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
-Barthold, V. V., *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Trc. Râgıp Hulusi Özdem, yay haz. Kâzım Yaşar Kopraman-İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013².
-Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
-Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler*, Çev. Yıldız Moran, e Yayınları, İstanbul 1984.
-Çetin, Osman, *Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2015.
-Divitçioğlu, Sencer, *Nasıl Bir Tarih (Kök Türkler, Karahanlılar)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1992.
-Divitçioğlu, Sencer, *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*, Eren Yayınları, İstanbul 1994.
-Donuk, Abdülkadir, *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
-Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Karam Yayınları, Çorum 2006².
-Grousset, Réne, *Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han, Timur*, Çev. M. Reşat Uzman, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996.
-Hunkan, Ömer Soner, *Türk Hağanlığı (Karahanlılar)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011³.
-Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Âilesinin Menşei Hakkında*¸ Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1955.
-Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1972.
-Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2014.
-Kitapçı, Zekeriya, *Türk Boyları Arasında İslam Hidayet Fırtınası*, Konya 2000.
-Kitapçı, Zekeriya, *İlk Müslüman Türk Hükümdar ve Hakanları*, Konya 1995².
-Koca, Salim, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, Giresun 1997.
-Köprülü, M. Fuad, *Türkiye Tarihi Anadolu İstilâsına Kadar Türkler*, haz. Hanefi Palabıyık, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
-Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
-Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
-Köymen, Mehmet Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
-Köymen, Mehmet Altay, *Tuğrul Bey*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
-Merçil, Erdoğan, *Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)*, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul 2005.

-Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
-Necef, Ekber N., *Karahanlılar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2005.
-Özgüdenli, Osman G., *Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2013.
-Özgüdenli, Osman G., *Turco-Iranica: Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.
-Peacock, A. C. S. *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu Yeni Bir Yorum*, çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
-Piyadeoğlu, Cihan, *Çağrı Bey Selçuklular'ın Kuruluş Hikâyesi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
-Piyadeoğlu, Cihan, *Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2012.
-Rice, Tamara Talbot, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, Çev. Tuna Kaan Taştan, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015.
-Rice, Tamara Talbot, *Ancient Peoples and Places The Seljuks in Asia Minor*, Ed. Glyn Daniel, Thames And Hudson, Londra 1961.
-Roux, Jean-Paul *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001.
-Sevim Ali-Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
-Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilâtı- Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1999[5].
-Togan, A. Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, C. I, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
-Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993[4].
-Uluçay, Çağatay, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
-Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988[4].

B. Makaleler

-Alptekin, Coşkun, "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Red. Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, ss. 95-183.
-Ayan, Ergin, "Selçuklu'nun İslamı Kabulü", *Tarih ve Düşünce*, S. 61, Temmuz-Ağustos 2005, ss. 36-49.
-Bosworth, C. Edmund, "The Origins of The Seljuqs", *The Seljuqs*, Edinburgh 2012, ss. 13-21.
-Cahen, Claude, "Le Malik-nameh et l'Histoire des Origines Seljukides", *Oriens*, II/1, (1949), ss. 31-65.
-İlgürel, Mücteba, "Subaşı", *DİA*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 447-448.
-Kafesoğlu, İbrahim, "Selçuklular", *İA*, C. 10, MEB Yayınları, Eskişehir 2003, ss. 353-416.

-Köymen, Mehmet Altay, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Kuruluşu I. İslamiyete Girmeden Önce Selçuklular. I. Oğuzlar Devleti ve Mahiyeti", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* XV/I-3 (1957), ss. 97-108.
-Kramers, J. H. - [İbrahim Kafesoğlu], "Sü-Başı", *İA*, C. 11, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 2003, ss. 78-79.
-Merçil, Erdoğan, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *Türkler*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1992, ss. 597-633.
-Özaydın, Abdülkerim, "Cend", *DİA*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 359-360.
-Özaydın, Abdülkerim, "İbnü'l-Esîr İzzeddin" *DİA*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 26-27.
-Özaydın, Abdülkerim, "Selçuk Bey", *DİA*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 364-365.
-Özgüdenli, Osman G., "Selçukluların Kökeni", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, ss. 19-37.
-Safi, Omid, "Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi", *Türkler*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 585-594.
-Sümer, Faruk, "Tuğrul Bey", *DİA*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 344-346.
-Turan, Osman, "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", *Belleten*, IX/33, Ankara 1945, s. 305-318.
-Türker, Özgür- Özen, Firdevs, "Oğuznâme, Selçuknâme ve Meliknâme'ye Göre Selçuklu Hanedanı'nın Menşei", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 41, Bahar 2017, s. 331-351